

Az információellátással kapcsolatos szerzői jogvédelmi problémák

(Néhány jellegzetesség az egyes országok gyakorlatából)

Elisabeth Simon

A szerző az 1998. április 24-26-án rendezett budapesti könyvfesztiválon tervezte elmondani a szerzői jogról és a könyvtárak gyakorlatáról készült előadását. Betegsége miatt erre akkor nem került sor, bár tanulmányának néhány részletét Billédi Ferencné lefordította és felolvasta a jelenlévőknek. Az előadás teljes szövegét az alábbiakban adjuk közre Billédi Ferencné fordításában.

Az információellátás során felmerülő szerzői jogvédelmi problémák igen bonyolult kérdések. Ezek a problémák egyaránt foglalkoztatják a könyvtárosokat, a kiadókat, az oktatási intézményeket, vállalatokat, a tanárokat és információközvetítőket, a művészeti élet szereplőit, és nem utolsó sorban a médiát is.

Én nem vagyok szakembere ennek a területnek, de munkámból kifolyólag sokat érintkezem nemzetközi szakemberekkel és részt veszek a nemzetközi fejlesztések eredményeinek alkalmazásában, így tudom, hogy melyek azok a problémák, amelyekkel Önök bárhol és bármikor találkozhatnak.

Most nem a jogi kérdésekkel kívánok foglalkozni, hiszen a jogászok ehhez a témakörhöz sokkal jobban értenek, hanem mint könyvtáros-információs szakember szeretném Önökkel megosztani a nem-

zetközi téren szerzett tapasztalataimat. Ehhez kapcsolódva több nemzetközi szakember véleményét, illetve megfigyeléseit is idézem, valamint konkrétan utalok majd olyan személyekre, illetve csoportokra, akik a szerzői jogvédelem területén dolgoznak.

A szerzői jogvédelem törvényeinek ismerete

A szerzői jogvédelemmel kapcsolatban talán az a legmeglepőbb tény, hogy milyen sokan nincsenek tisztában a törvényekkel és szegik meg azokat nap mint nap, megszámlálhatatlan esetben. A copyright törvény ebben nagyon hasonlít egy másik törvényhez – a német autópályákon kötelező köz-

lekedési szabályokhoz. Nincs olyan nap, hogy az autósok – akár maga a rendőrség is – ne szegne meg egy-egy szabályt – ez a szerzői jogvédelem alkalmazására is vonatkozik. Példaként hadd említsem meg azt az esetet, amikor évekkel ezelőtt a British Council, a kölni városi könyvtár és a Norwichban található East-Anglia Egyetem közösen kiadtak egy brosúrát *Praktisches Wörterbuch für Bibliothekare. Librarian's Practical Dictionary*¹ (A könyvtárosok gyakorlati szótára) címmel. A könyv főleg a közép- és kelet-európai könyvtárosok köreiben aratott nagy sikert, akik nagyon örültek az értékes segítséget jelentő zsebkönyvnek. A Német Nemzeti Könyvtár igazgatója mindenkinek készített belőle másolatot, aki csak kért tőle egészen addig, amíg a British Counciltől valaki félig tréfásan megjegyezte: És a szerzői joggal mi lesz? A nemzeti könyvtár igazgatójában egyszerűen fel sem merült, hogy ezek a törvények ebben az esetben is érvényesek, annak ellenére, hogy egy olcsó könyvről volt szó, amit egy nem hivatásos kiadó adott ki és terjesztett. Bár a másolásokkal az igazgató senkinek sem okozott nagyobb anyagi kárt, de törvényellenes volt. Sokan azonban úgy gondolják, hogy efféle cselekedetekkel nem követtek el és nem is fognak elkövetni törvénysértést.

Súlyosabbak azonban a problémák a számítógépes programok illegális másolásával. Például Németországban a Windows 95 legális vásárlás esetén 100 márkába kerül, ezzel szemben Szófiában a piaci könyvárusoknál csupán 10 márkát kell érte fizetni – és ez csak egy példa a sok közül. A különbség abban rejlik, hogy ismerjük-e a törvényeket és milyen mértékben szegtük meg azokat. Be kell vallanom, hogy én sem vagyok ártatlan ezen a téren és valószínűleg Önök is egyet értenek velem, ha azt mondom, hogy valamennyien megszegettük már ezeket a törvényeket, sokszor anélkül, hogy tudatában lettünk volna cselekedetünk törvénytelenységének. Mostanában tudtam meg például, hogy én is figyelmen kívül hagytam a szerzői jogvédelmi törvé-

nyeket, mikor állománygyarapításról szóló cikkeket másoltam a tanfolyami előadásaimhoz, annak ellenére, hogy nem származott bevételem belőle és csak a tanteremben használtam őket. Ráadásul a törvény értelmében ezt nekem kellett volna bizonyítanom, ha netán valaki beperelt volna emiatt.

Történelmi háttér

*„Ahhoz, hogy a szerzői jogvédelmi törvények betartathatók legyenek, két, egymással ellentétes érdeket kell összeegyeztetni. Az egyik ellentétpár konfliktusának a középpontjában a hozzáférés, a másikéban pedig a gazdaságosság áll. A hozzáférés tekintetében a feszültséget egyfelől a tudás lehető leghasznosabb áramoltatásának az alapelve, másfelől a szellemi termékek hozzáférést korlátozó szerzői jogvédelmi törvények alkotják. A gazdaságosság esetében pedig ezt a feszültséget egyfelől a verseny maximális szabadsága, másfelől pedig a szintén monopóliumként működő és a szerzői jogvédelemben rejlő gazdasági korlátozások idézik elő.”*² Ez az álláspont, ami Adam Smith és az első liberálisok idejében megszabású fordulat volt, egészen 1643-ig nyúlik vissza, amikor az első vitából megszületett az első szerzői jogvédelmi törvény, *„az 1709-es anne-i rendelet.”*³ Bár a szerzői jogvédelmi törvényeket ebben az időben még könnyebb volt betartani, már a kezdetektől nyilvánvalóak voltak azok az ellentétek és politikai szempontok, amelyek a későbbiekben oly sok problémát okoztak.

A könyvtárak és más hasonló intézmények számára az új technológia hajnala a másolók elterjedésével kezdődött, és eredményeképpen 1978-ra majdnem minden országban megszülettek az új copyright törvények. Meg kell azonban említenem azt, hogy a Berni Konvenció ellenére minden egyes európai országban más és más törvények vannak életben, és ezek az Egyesült Államok törvényeitől is különböznek.

A másolás elterjedése konfliktusokhoz vezetett a kiadók és a könyvtárak között, és újra megmutattak a jogi és politikai problémák.

Fair Use - Tisztességes használat elve

Számos terjedelmes mű született már a tisztességes használatról az idők során. A téma láthatóan nagyon foglalkoztatta a szerzőket, ami érthető is, tekintettel arra, hogy a tisztességes használat milyen fontos szerepet töltött be az Egyesült Államok szerzői jogvédelmi törvényeiben már a kezdetektől fogva. Ugyanakkor miatta lett a copyright törvény kevésbé egyértelmű. A tisztességes használat nem törvény. *William F. Patry: A tisztességes használat kivétele a szerzői jogvédelmi törvényben*⁴ című művében kivételnek nevezte. Patry a tisztességes használat alatt az ésszerűség jogos szabályát érti, arra a bírósági döntésre hivatkozva, mely még ennél is tovább ment, amikor kijelentette, hogy „*az elv teljes mértékben jogos és olyannyira rugalmas, hogy szinte meg sem határozható pontosan.*”⁵ Azonban az oktatási célú másolás lett a legvitatottabb kérdése a 60-as és 70-es években azoknak a törekvéseknek, amelyek arra irányultak, hogy törvény határozza meg a tisztességes használat elvét.⁶ „*Mivel a korlátozott használat kivétel és nem jog, a védelem megalapozásában a bizonyítás terhe a kiváltságot magáénak követelő félén nyugszik. A tisztességes használat nem arra való, hogy nehezséget okozzon a károkozás megállapításában.*”⁷ A könyvtári szerzői jogvédelem törvényei és a tisztességes használat című művében első kiadásának első fejezetében a következőt találjuk: Bár a Kongresszus a tanórákra való, non-profit oktatási célú fénymásolást nem tekintette kivételnek, mégpedig az ismétlődő folyamatok ár-apály jelensége miatt

és nem abból a meggyőződéséből, hogy az e fajta másolást a tisztességes használat elve alapján kell kezelni; más területeken nem volt ilyen visszahúzó; annak ellenére, hogy azokon a területeken sem mindig tapasztalhatók fogalmi vagy logikai következetességek.⁸ Bár utólag megjegyzi, hogy a tisztességes használathoz fűzött magyarázatokban található legfontosabb kivételek a könyvtári és a levéltári másolásra vonatkoznak, és ezek közül is azokra, amelyek során az anyag átadása non-profit úton történik.

Seltzer szintén meghatározott 27 kivételt, amelyek a fénymásolásra, a hang-, illetve képanyag felvételre, előadásra és bemutatásra vonatkoznak. Ez a fejezet nemcsak a törvény kétértelműségét mutatja be, hanem a könyvtárak nehéz helyzetére is rámutat, mivel ellentétben az egyéni felhasználóval, a könyvtárnak be kell tudni bizonyítania a tisztességes használatot. Az is nagyon fontos tanulság lehet számunkra, hogy mekkora mértékben voltak képesek a könyvtárak bekapcsolódni az copyright politika kialakításába, amelynek eredményeképpen az Egyesült Államokban a Library Association még egy törvénytervezetet is benyújtott a Kongresszusnak.

Bár a szerzői jogvédelmi törvényekkel kapcsolatos tisztességes használat elve ilyen alaposan más országokban nem ismeretes, mégis lépten-nyomon találkozunk vele, főleg oktatási területen.

Szerzői jogvédelem az oktatás területén

Ha az ember bemegy egy könyvtárba, a másológépek szinte mindig foglaltak. Az egyetemeken és az egyetemi könyvtárakban a másolás a legforgalmasabb szolgáltatóhely. Hasznos lenne megvizsgálni, hogy hány német könyvtár végzi ezt a szolgáltatást

külső céggel kötött szerződéses alapon, bár ez a szám még mindig alacsonyabb lenne angolszász összehasonlításban. Mivel ezeket a szolgáltatásokat nagyon sokan használják, versenyképeseknek kell lenniük a többi másolási szolgáltatóval szemben, akik például egész Berlinben reggeltől estig még vasárnap is, 24 órán keresztül nyitva vannak. A másolás minden kétséget kizáróan szerves részévé vált az oktatásnak, a tudományos munkának, a mindennapi életéről nem is beszélve. Németországban egy könyvtár sem tudná megtartani a használóit vagy kiszolgálni őket könyvekkel, illetve ülőhelyekkel, ha a másolati szolgáltatás nem tenné lehetővé, hogy a felhasználók az anyagot ki tudják vinni a könyvtárból vagy egyéb intézményből akár haza, akár máshova. Ugyanez vonatkozik a jegyzetekre és a tankönyvekre is.

A hatvanas évek végén egy amerikai könyvtárban dolgoztam egy évet, ahol az Ohio-i Állami Egyetem hallgatói számára a tananyagokat külön az állományban tartották. A hallgatók bármelyik általuk látogatott könyvtárban, még a közkönyvtárakban is megtalálhatták tankönyveiket. Ma az a különbség, hogy az intézményekben másolatok is lennének, nem csak az eredeti anyagok. A másolás szokássá válása még az oktatás területén is veszélyessé válhat. Hadd említsek meg egy példát. *Kenneth D. Crews: A szerzői jog védelme, a tisztességes használat és kihívása az egyetemek számára, a felsőoktatás fejlesztésének elősegítése* című könyvében gyakran foglalkozik a Kinko ügygel. Ez az ügy két különböző politikai modell létrejöttéhez vezetett, nevezetesen az American Library Association modelljéhez és egy szigorúbb modellhez a kiadók részéről. A Basic Books Inc. által a Kinko Graphics Corporation ellen idított per 1991-es ítélete vezetett ahhoz a Federal District Court által hozott határozathoz, mely szerint törvénytörő tevékenységnek minősül, ha egyes könyvek fénymásolt fejezeit egy antológiában tantermekben való használatra összegyűjtik. A bíróság minden egyes fejezetet alaposan

megvizsgált, alkalmazta rájuk a tisztességes használat elvét és döntésében külön kihangsúlyozta tiltotta meg a másolt anyagok antológiába gyűjtését. Amint azt már említettem, én magam is készítettem ilyen „könyvet” állományfejlesztésről szóló fénymásolt cikkekből, amit tankönyvként használtam az óráimon. Ez a döntés azt az indoklást is elvetette, amely szerint a másolatokat kizárólag non-profit oktatási célra használták. *„A Kinko által másolt és egybefűzött anyag a tanulók kezében valóban oktatási célokat szolgált. De a Kinko alkalmazottainak a kezében üzleti célokat testesített meg.”⁹*

Az oktatási és üzleti érdekek megkülönböztetése egyre jobban jellemző ezen a téren és nemcsak a tisztességes használat formájában az Egyesült Államokban, hanem más országokban is. A hannoveri Műszaki Könyvtár és Információs Központot, Németország egyik legforgalmasabb könyvtárát bepelelték, mert vállalati ügyfelei számára is nyújtott másolási és fax szolgáltatásokat. Németországban a könyvtárközi kölcsönzés meglehetősen olcsó, de lassú volt, ezért a 80-as évek végén a könyvtár kialakított egy kétszintes szolgáltatást: a gyors szolgáltatás keretében faxon küldte el a szükséges információt, a másik mód a hagyományos könyvtárközi kölcsönzés volt. Ezért perelték be a könyvtárat. Más intézményekkel ellentétben a könyvtárnak nem származott a szolgáltatásból bevétele, a szolgáltatásért kiszabott díjakat magára a szolgáltatásra fordította, és a többletet átadta annak a szövetségi tartománynak, amelyben működött – ez nagymértékben különbözött az amerikai gyakorlattól, ahol a könyvtár ahhoz az intézményhez tartozik, amelyet kiszolgál, sajátos pénzügyi, illetve adminisztrációs rend szerint.

Ennek ellenére megfigyelhető, hogy az eltérő rendszerben és valószínűleg meglehetősen eltérő szerzői jogvédelmi törvénnyel dolgozó országokban is különbséget tesznek az oktatási és az üzleti célú másolási szolgáltatások között.

Az egymással versengő célok egyensúlyát megteremtő szerzői jogi politika

Crew szerint ez az egyetlen út az egyetemek és más non-profit szervezetek számára.¹⁰ „Mivel a szellemi tulajdon politika és főként a szerzői jogvédelmi politika olyan politikai eszközként szolgál, amely meghatározza az információ felhasználását és áramlását, az Információs Korszakban valószínűleg kiemelkedő szerepet fog játszani. A szellemi tulajdon rendszer strukturája fogja meghatározni nemcsak azt, hogy kik és mely csoportok húznak hasznot az új technológiákból adódó új lehetőségekből, hanem azt is, hogy milyen módon és mekkora mértékben fogunk mi, mint társadalom hasznot húzni belőlük.” Az US Műszaki Iroda Felmérése 1986: ezeket a kérdéseket mindenképpen meg kell vitatni, mert az 1985-ös Felsőoktatási Törvény kimondja: „A szerzői jogvédelmi törvény változásainak fényében a felsőoktatási intézményeknek alaposan felül kell vizsgálniuk a másolással és a szerzői jogvédelem alatt álló művek egyéb úton történő reprodukálásával kapcsolatos politikájukat és gyakorlatukat. Annak az intézménynek, amely nem rendelkezik írásba foglalt politikával a reprodukcióval vagy szerzői jogvédelem alatt álló művekkel kapcsolatban, pótolnia kell ezt a hiányosságot.”¹¹

Mielőtt a politikával bővebben foglalkoznánk, hadd mutassak be két egymástól eltérő politikát Németországból és Franciaországból, amelyeknek segítségével megpróbálták ellensúlyozni a ritka dokumentumok körül kialakult másolási szokásokat. A másolási szolgáltatások beindulásával mindkét országban az oktatási és kutatási politika hatáskörébe kerültek az alacsony példányszámban megjelenő ritka, tudományos szakkönyvek. Mindkét ország megpróbálta megoldani azt a problémát, hogy a kis példányszámban megjelenő művek nemcsak a szakirodalom köréből kerültek ki, hanem versek vagy egyéb olyan művek is találhatóak köztük,

amelyek az olvasóközönségnek csak kis hányadát vonzzák. Franciaországban minden egyes példányt megadóztatnak és az ebből származó bevételt egy központi alapba helyezik, amelynek az a feladata, hogy a kis példányszámban megjelenő ritka műveket támogassa, legtöbbször a kiadó támogatásán keresztül. A kiadó például támogatásban részesül, ha az oktatás, a kutatás vagy akár a szépművészetek szempontjából fontos mű kiadására vállalkozik. Ehhez hasonlóan Németországban a Német Kutatási Társaság a kis példányszámú szakirodalom megjelentetésére specializált kiadókat támogatja. Ezen kívül a kormány is bevezetett egy adófajtát a könyvtárakban, amelyből a Verwertungsgesellschaft Wort elnevezésű társaságot fizetik, és amely olyan könyveket és folyóiratokban megjelenő cikkeket támogat, amelyek épp, hogy fenn tudják tartani magukat, vagy ha a kiadónak van is belőle nyeresége, de a publikálni kényszerülő szerző egy fillért sem lát belőle. Ezt a politikát arra szánták, hogy a kutatási és egyéb szakirodalom eredményei megjelenjenek, és még egy kis nyereséget is biztosítsanak, ha egyéb okokból a piacon nem versenyképesek, de a társadalom javát szolgálják. Az ebbe az irányba mutató politika azonban az Internet megjelenésével megváltozhat, mivel az Internet, mint a kommunikáció és a kiadói tevékenység új médiuma, teljesen megváltoztathatja az információinkat és a mai tudáskörnyezetünket. Azonban a német kormány részéről még nem hallottam politikaváltásról, amely arra a hatalmas változásra reagált volna, amit ez az új média okoz.

De térjünk vissza a könyvtárügy copyright politikájára, mivel a legtöbb esetben a könyvtárak még mindig könyvekkel és másolással foglalkoznak. A könyvtárosok mint a könyvtárosi társadalom tagjai, sokszor kerülnek konfliktusba kétoldalú szerepükben, úgy is mint copyright tulajdonosok és úgy is mint a dokumentumok használói.

A fent említett modellek oktatási vagy tudományos területen dolgozó használók számára javasolt al-

kalmazási és politikai modellek. Az American Library Association modell-politikája, hogy a törvény értelmezésével az egyetemek távlati céljait szolgálja. A használókat az információs források törvényes úton való felhasználására igyekszik rávezetni. Az ALA megmagyarázza a korlátozott használat elméletét és forrását és azt, hogy miért van egyáltalán szükség egy ilyen politikára. Például elfogad egy mennyiségi szabványt, amely meghatározza a teljes folyóiratcikkek másolatának példányszámát tantermi és olvasótermi használatra. Bár Crews 1995-ben megjelent műve elsősorban az egyetemeken történő másolásra vonatkozó szerzői jogvédelmi törvényekkel foglalkozik, a könyvtárakra és más hasonló intézményekre vonatkozó megfigyeléseit ma is irányadóknak lehet és kell tekinteni.¹²

Crew 1968-ban aktív könyvtárosként tett kijelentésével mintha az Internet korszak hajnalát és forradalmát jósolta volna meg: „*A saját hivatalos tevékenységeit illetően, a könyvtárosnak a szerzői jogot egyre inkább olyan külső, kontroll tényezőnek kell tekintenie, amely komoly korlátozással fenyegeti a könyvtára szabadságát, hogy gyűjteményét az olvasók szolgálatába állítsa.*”¹³

Az információs társadalom

Az ezredforduló közeledtével az információs korszak rohamos gyorsasággal válik valósággá. Naponta jelennek meg a legújabb, telekommunikációs hálózatra épülő és újonnan kifejlesztett adathordozókat felhasználó információs szolgáltatások. Rendkívül értékes árucikké vált az olyan információ, mint például a tőzsdepiaci adatok, telefonszámok, az időjárás-jelentés, helyrajzi adatok és az üzleti hírek. És ahol beindul az üzlet, megjelenik a kalózkodás is.¹⁴ Az utóbbi évek, ha nem évtizedek

során társadalmunk olyan fázisba érkezett el, ahol az információ egy olyan árucikké vált, amely jelentős mértékben átvette az anyagi javak szerepét. (lásd CD-ROM..)

Az információval mint árucikkkel kapcsolatban az az igazság, hogy az információ egyre fontosabb lesz a világméretű piacon, ahol a pénz jelenléte nemzetközi, és így a piac is egyre inkább nemzetközivé válik. Ebben a környezetben a közgazdasági adatokon és információkon kívül a politikai és társadalmi fejlődés milyenségére vonatkozó adatok, vagyis az egyes országok fejlődésére vonatkozó adatok mellett, hogy árucikké válnak, hatalmas értéket képviselnek. Gondoljunk csak az ún. ázsiai csodára. Úgy tűnik, hogy a döntéshozók sem a Világbanknál, sem más beruházási intézményeknél nem a megfelelő társadalmi és politikai adatokat vették figyelembe.

Egbert Dommering arra hívta fel a figyelmet, hogy ezeknek az információknak és adatoknak a védelmére elengedhetetlen az információs törvényekkel foglalkozó specialisták megjelenése. Dommering már nem szerzői jogvédelmi vagyis copyright törvényről, hanem információs törvényről beszél. Különbséget tesz a technológiai tényezők, a kormány és a társadalmi szektor tekintetében és kijelenti: „*Az információk titkosságának és szabad áramlásának kérdését az alapvető emeberi jogok, mint például a magánélet és a szólásszabadság általános jogai felől kell megközelíteni.*”¹⁵

Bár ezeket a jogokat sok helyen nem tartják tiszteletben, ezt a problémát az új média, a Web újból fel fogja vetni. Mielőtt rátérnénk ezekre a kérdésekre, felhívom a figyelmet az iménti idézet tartalmára. Megint csak szembe találjuk magunkat az egyén és a közösség jogainak kettősségével, amely véleményem szerint a jövőben a könyvtári szakma központi problémája lesz.

A hatóságok szerepe oly mértékben behatolt a társadalomba, hogy ma már szinte minden jogi problémának van egy magán és egy közjogi oldala. Ez

azt jelenti, hogy az a jelenség, amelyet a szerzői jogvédelmi törvénnyel és a korlátozott használatlalt kapcsolatban megfigyelhettünk, továbbra is meg fog maradni, nevezetesen, mint a köz (a korlátozott használatra vonatkozó) és az egyén, a szerző védelme közötti ellentétek. Az elkövetkező években mindenképpen növekedni fog az adat- és információvédelem fontossága.

Az adatok és egyéb információk védelme minden bizonnyal egyre fontosabbá válik az elkövetkező évek során főleg az egyre nagyobb számú szöveg- és adatbank miatt. Az európai törvények egyáltalán nincsenek összhangban. A német Kohler, aki maga is az adatok szerzőségi kérdéseivel foglalkozott, már 1980-ban kijelentette: „*semmilyen joggal nem rendelkezik a tény felfedező ember, és nincsenek jogai annak az embernek aki elsőként jutott a tény birtokába.*”¹⁶

A német és a holland adatgyűjtési törvények¹⁷ különböznek az északi államok katalogizálási szabályaitól¹⁸, és szintén eltérnek a nyers adatokat és adatbankokat védő francia törvényektől,¹⁹ amelyek pontos meghatározása szerint „*bármely mű összefoglalóját szabadon el lehet készíteni, függetlenül attól, hogy ez a mű formájában történik vagy sem, feltéve, ha történik utalás a másodlagos mű forrására.*” Azonban, ha az összefoglaló az eredeti helyébe lép anélkül, hogy utalna forrására, meg kell szerezni a copyright tulajdonosának a meghatalmazását, a művet így nem reprodukálják, hanem eltulajdonítják. Itt is megjelenik a nyomtatott anyagok copyrightjával kapcsolatos régi probléma. Ha egy kiadvány közhasznú célból jelenik meg, például tudományos vagy művészeti céllal, fel lehet használni, de meg kell jelölni a forrást.

Ezzel a kérdéssel bővebben az utolsó fejezetben, az Internettel és az értéknövelt adatokkal kapcsolatban foglalkozom.

Semmi kétség, hogy a befektetéseket védeni kell, de ügyelnünk kell arra, hogy nehogy ezáltal bevetetlen erődök keletkezzenek. A kérdés tulajdon-

képpen politikai jellegű, de nem a politikusok számára.²⁰ Hadd zárjam ezt a fejezetet egy utalással arra az európai törvényre, amelyet *Thijmen Koopmans* az „*Európai Közösség törvényei információs monopóliumának*”²¹ nevez. Nyugtalanítható lehet az a tény, hogy a versenytörvény érdekelt a piaci hatalomban, és ezért előnyben részesítheti az információs monopóliumokat. Azonban szerződéskötéskor a cégek valójában versenyellenes viselkedést tanúsítanak. Ebből azt a következtetést vonhatnánk le, hogy a legtöbb probléma az arénában az egyik vagy a másik oldalon jelentkezik. A legtöbb cég, politikai okokból, valamint imázsuk megőrzése érdekében, szerződéseivel igyekszik elkerülni a versenytörvény megszegését az információpiac monopolizálása által.

Az Internet

1998. június 29-től július 1-ig a bathi egyetemen „*A tanuló társadalom információs tájképe, a hálózatok és a könyvtárak jövője*” címmel megrendezésre kerülő konferencia négy nagy témakört ölel fel: információs építészlet: a digitális könyvtár felépítése; információs táj: a tudás lakhelye, információ és a nyilvános szféra: tájékozott állampolgárok és az információcsere, a könyvtár, a hálózatok és a jövő.²² A konferencián szó lesz arról a számos problémáról és előnyről, amit ez az új médium jelent a könyvtárak, információelőállítók és a használók számára. Úgy tűnik, a konferencia nem tér ki részletesen arra, hogy milyen módon lehet ezt az új médiumot beépíteni a könyvtári információs szolgáltatásokba annak ellenére, hogy valószínűleg ez lesz a jövő egyik nagy kérdése.

Az Internettel kapcsolatban most csak a könyvtári és az oktatási szféra szerzői jogi kérdéseivel kívánok foglalkozni. A kutatási eredmények és oktatá-

si anyagok kiadása és terjesztése területén hatalmas változásokat eredményezett az a tény, hogy ma már az Interneten, vagy akár a helyi hálózaton, az Intraneten keresztül is megtehető mindez. Az amerikai egyetemeknek és kutató intézeteknek például az a véleményük, hogy az oktató és kutató személyzet munkája eredményeinek vissza kell térniük oda, ahova tartoznak – az anyaintézményekhez, mivel tőlük kapják a fizetésüket. Ez a érv megfeledez az arról, hogy a kutatót terhelő publikációs kényszer legtöbbször pont abból adódott, hogy a szerző nem kapott cikkéért semmiféle anyagi ellenszolgáltatást. A freiburgi egyetem, valamint a berlini Humboldt Egyetem újonnan kidolgozott politikája azt jelzi, hogy elkezdődött az új médium hatására bekövetkezett változásokhoz való alkalmazkodás. Freiburgban, az egyetemi posztok betöltésére pályázóknak ma már az általuk legjobbnak tartott publikációik közül kell tízet beküldeniük, a Humboldt egyetemen pedig a doktori disszertációt már elektronikus formában is elfogadják. Mind a két esetben már figyelembe vették a kiadás és a terjesztés új formáját, és szintén mind a két esetben felmerülnek a szerzői jogvédelemmel kapcsolatos kérdések.

De megemlítek még egy példát, amely a mindannyiunk által jól ismert sűrű irodalom problémakörébe tartozik. A sűrű irodalom a tudósokból álló szűk körre terjed ki, amelyben a tagok csupán egymással osztják meg kutatásaik eredményeit, értékes információktól fosztva meg az adatbankokat, miközben egymás között felosztják az egy-egy területen megüresedő fontosabb pozíciókat.

Könnnyen belátható, hogy az Internet egy radikálisan demokratikus, az egész világra kiterjedő kommunikációs és kiadói eszköz, amely mindenkinek megadja a lehetőséget, hogy láthatóvá tegye önmagát.

Egy művet az Interneten is meg lehet jelentetni, és az Internet lehetővé teszi a hagyományos tudó-

mányterületeken kívüli területekkel is a kommunikációt. Kezdő könyvtárosként írásaimat, amelyek messzebb láttak a jövőbe a többinél, de politikai hangvételűek voltak, nem tudtam megjelentetni. Ilyen esetben jó megoldás lehet az Internet.

De mi a helyzet a szerzői joggal? Bár számos intézmény, köztük a *Library of Congress* copyright irodája is foglalkozik az Internettel kapcsolatban felmerülő szerzői jogvédelmi problémákkal, egyelőre nem léteznek tágabb értelemben vett megoldások, és véleményem szerint még a közeljövőben sem lesznek. Természetesen lesznek olyan források, például az Interneten található folyóiratok vagy könyvek kivonatai, amelyekhez csak kódfejtéssel lehet majd hozzáférni. Ehhez még majd visszatérek az elektronikus kiadásról és az elektronikus folyóiratokról szóló fejezetemben.

Az Internetnek az a nagy előnye, hogy nemcsak az egész világon teszi lehetővé az információhoz való hozzáférést, hanem a letöltésről is gondoskodik, kialakítva ezáltal a saját információs tárat. Azonban nagyon könnyű az ilyen információt vagy elektronikus kiadványt letölteni, megváltoztatni és újra kiadni anélkül, hogy megjelölnénk a forrásainkat. Ez a cselekedet mindenképpen törvénytelen, a probléma az, hogy hogyan lehet valakit emiatt beperelni és mindezt rábizonyítani? Meg vagyok róla győződve, hogy figyelemmel kell kísérni a jövő eseményeit, de anélkül, hogy megpróbálnánk szabályokkal megelőzni a jövőbeni összes vélt törvényszegési lehetőséget. A jelenlegi helyzetet is figyelni kell, hogy a könyvtárak megbízható információforrások maradjanak. Éppen ezért túlzónak tartom azt az elképzelést, amely szerint a jövőben az Internet fogja átvenni a könyvtárak szerepét. A könyvtárosoknak ki kell dolgozniuk politikájukat, hogyan lehet az Internetet az információs szolgáltatásokba beépíteni. Fontos annak felismerése és elfogadása, hogy a könyvtárak számos feladatot láthatnak el az Internet navigátorként.

Elektronikus kiadás – elektronikus folyóiratok és konzorciumok kialakítása

Eddig kevés szó esett az Interneten fellelhető kiadványokról és a folyóiratok terjesztéséről, amelyekre olyan nagy hatással van ez a médium.

A német egyetemi könyvtárak és más kutatási és tudományos intézmények költségvetésének legnagyobb részét a folyóiratok és az egyéb időszaki kiadványok emésztik fel. Az utóbbi években ezeknek a dokumentumoknak az ára folyamatosan emelkedett anélkül, hogy a kiadók figyelembe vették volna a könyvtárak egyre szűkülő anyagi lehetőségeit. A könyvtárak mindent megpróbáltak, hogy kijussanak ebből a helyzetből, például csak egy példányt rendeltek meg valamiből, ami viszont nagy vitákat váltott ki, mivel minden egyes használó a saját asztalán szerette volna látni azt az egy példányt. A cikkeket elkezdték faxon küldeni és több dokumentumellátó szolgálat jött létre az igények kielégítésére, mint például a SwetScan. Másrésztől a „böngészés” egy sajátos információs fajta, és bár a cikkeket be lehet szerezni ezeken a szolgálatokon keresztül, az eredeti folyóirat még mindig csak egy példányban állt rendelkezésre. Jelenleg hálózaton, legyen az helyi, vagy regionális a felhasználó bárhol is hozzáférhet.

Ez a helyzet különösen a közép és kelet-európai könyvtárakban vált drámaivá, ahol egyre jobban szokássá vált a másolás, és mikor ez a szolgáltatás nagyon megdrágult, egyre több esetben szegtek meg a szerzői jogvédelmi törvényeket.

Több kiadó és ügynökség, mint például az Academic Press ma még ingyen szolgáltat egyes elektronikus folyóiratokat, más folyóiratok esetében tárgyalni kell az adott kiadóval, és az engedélyeztetést követően lehet csak feltenni az Internet-

re. Ez azt jelenti, hogy a hálózatban lévő gép megnevezése és IP címének megadása után szerződést kell kötni a kiadóval, aki ezután minden használó számára rendelkezésre bocsátja az elektronikus folyóiratot az Interneten. *Henning Nielsen*,²³ a Novo Nordisk nevű gyógyszergyártó cég vállalati könyvtárosa egy konferencián megemlítette, hogy igyekeznek a piacon meglévő összes elektronikus folyóiratra előfizetni. Ez lehetővé teszi a használói számára, hogy bármikor kereshessenek a folyóiratokban, letölthessék azt, amire szükségük van és felhasználhassák az így kapott információt. Annak érdekében, hogy a felhasználók ne szegjék meg a copyright törvényeket, amelyek a folyóiratok esetében legtöbbször a kiadót illetik és nem a szerzőt, a kiadóval kötött szerződés határozza meg, hogy a folyóirat milyen feltételekkel állhat a használók rendelkezésére.

A könyvtári rendszerek megszervezésén kívül valószínűleg a szerzői jogvédelmi törvény jövőbeni betartásának is egyik jellegzetessége lesz a konzorciumok létrehozása.²⁴

Meglehet, hogy ez lesz a módja eme összetett probléma megoldásának, mivel minden könyvtár szeretné megvédeni olvasói számára az információhoz való ingyenes és egyszerű hozzáférést. Amint láttuk, jelentős erők állnak mögöttük, mert törekvéseik a társadalom javát szolgálják. Azonban egy könyvtár vagy más kutatási, illetve tudományos intézmény sem érdekelt a copyright törvények megszegésében vagy a szerzők szellemi tulajdonának eltulajdonításában, az ilyen esetekben az intézményt be kell perelni, bármilyen következménnyel járjon is ez. Az új helyzet új típusú együttműködés és koordinációt is követel az intézményektől. A könyvtáraknak ma nem csak az új szervezeti formákról, hanem egy új, főként a hozzáféréssel, és ezen belül a szerzői jogvédelemmel foglalkozó politika kialakításáról is tanácskozniuk kell.

Jegyzetek

1. Praktisches Wörterbuch für Bibliothekare = Librarian's Practical Dictionary. - Köln, 1992
2. SELTZER, Leon E.: Exemptions and Fair Use in Copyright. The Exclusive Rights Tensions in the 1976 Copyright Act. Cambridge, Mass. and London : England Harvard Press, 1978. p. 3.
3. The petition appears in I. Arber, A transcript of the Registers of the Company of Stationers of London. 584 p. (1875.); See also Blagden, The Stationarys Company: A history 1403-1959; L.R. patterson, Copyright in historical Perspective, 128-131.p. (1968.)
4. PATRY, William: The Fair Use Privileges in Copyright Law. Second Edition. Washington D.C.: The Bureau of National Affairs. Inc. 1995.
5. PATRY, William: 4.p.
6. PATRY, William: The Fair Use Privileges of the Copyright Law. First Edition. Washington D.C.: The Bureau of National Affairs, Inc. 1985. p. 177.
7. PATRY, William: The Fair Use Privilege. First Ed. p.146.
8. PATRY, William: The Fair Use Privileges: First Ed. p. 320.
9. CREWS, D. Kenneth: Copyright Fair Use and the Challenges for Universities. Promoting the Progress of Hogher Education. Chicago and London: The University of Chicago Press, 1993.
10. CREWS: p. 1. et seq.
11. CREWS: p. 1.
12. CREWS: p.12. et seq.
13. CLAPP, Verner W: The Copyright Dilemma. A Librarian's View. In: Library Quarterly, 38. 1968. October, p.352.
14. DOMMERING, Egbert J. – HUGENHOLTZ, P. Brent: Protecting Works of Fact. Copyright, Freedom of Expression and Information Law: Deventer, Boston: Kluwr Law and Taxation Publisher, 1991. p. V.
15. DOMMERING: p. 3.
16. KOHLER, J.: Das Autorecht. Eine zivlistische Abhandlung: Jena, 1980. p. 160.
17. HUGENHOLTZ, P. Bernt : Protection of Compilations of Facts in Germany and the Netherlands: in Dommering: p.59-65.
18. KARNELL, Gummar W.G.: The Nordic Catalogue Rule: in Dommering : p. 67-72.
19. VIVANT, Michel: Protection of Raw Data and Data Banks in France: in Dommering: 20.p. 73-82.
20. VIVANT: p.81.
21. KOOPMANS, Thijmen: Information Monopolies in European Community Law: in.Dommering: p. 83-91.
22. UKOLN-Events-Networking and the future of libraries. 3.June 1998 : www.ukoln.ac.uk/events/ukolnconf-98/background.html.
23. NIELSEN, Henning: Business Information as a Strategic Resource in the Company. in: Business Information. Proceedings of an International Seminar Berlin 1998:p. 170-184
24. Elisabeth Niggenmeyer during an internatioanal colloque at the Bookfair of Leipzig 1998 about BISS, an information system in the region of Stuttgart.